

12
CĂRȚI
DESPRE
LUMEA
ÎN CARE
TRĂIM

Octavio Paz (1914–1998), poet, eseist și diplomat mexican, una dintre figurile literare de primă mărime ale Americii Latine. În 1990 i s-a acordat Premiul Nobel pentru literatură.

Debutează în 1933 cu volumul de poeme *Luna silvestre*. Pleacă în Spania, unde se apropie până la identificare de cauza republicană din Războiul Civil (reflexiile acestei experiențe apar în Spania, în 1937, sub titlul *Bajo tu clara sombra y otros poemas sobre España*, anunțându-l pe marele poet de mai târziu). După o ședere la Paris se întoarce în Mexic, unde va înființa și edita mai multe reviste literare de renume (*Taller*, *El hijo pródigo* și, în anii '70, *Plural*).

Volume de versuri: *¡No pasarán!* (1936), *Libertad bajo palabra* (1949), *¿Águila o sol?* (1951), *Piedra de sol* (1957), *Blanco* (1967), *Ladera este* (1969), *Hijos del aire* (1979).

Proză: *El laberinto de la soledad* (1950), *El arco y la lira* (1956), *Las peras del olmo* (1957), *Conjunciones y disyunciones* (1969), *El mono gramático* (1974), *One Earth, Four or Five Worlds* (1985 – în engleză).

Influențat pe rând de marxism, suprarealism, existențialism, budism și hinduism, tema sa de predilecție este capacitatea de a-și depăși singurătatea existențială prin dragoste, erotism și creativitate artistică.

OCTAVIO PAZ

DUBLA FLACĂRĂ

Dragoste și erotism

Traducere din spaniolă de
Cornelia Rădulescu

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Alexandru Ciolan
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristian Negoită
DTP: Florina Vasiliu, Dan Dulgheru

Tipărit la Art Group

Octavio Paz, *La Llama Doble*
The Double Flame: Love and Eroticism by Octavio Paz
Copyright © 1993 by Octavio Paz
Copyright © 1993 Circulo de Lectores
English translation copyright © 1995 by Houghton
Mifflin Harcourt Publishing Company
Published by arrangement with Houghton Mifflin Harcourt
Publishing Company through Agenția Literară Livia Stoia.

© HUMANITAS, 2003, 2017, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Paz, Octavio

Dubla flacără: dragoste și erotism / Octavio Paz; trad. din spaniolă
de Cornelia Rădulescu. – București: Humanitas, 2017

ISBN 978-973-50-5862-3

I. Rădulescu, Cornelia (trad.)

82.09

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 021/311 23 30

CUPRINS

<i>Prolog</i>	7
Regatele lui Pan	11
Eros și Psyche	29
Preistoria dragostei	46
Doamna și sfânta	70
Un sistem solar	94
Luceafărul-de-Diminează	122
Piața și alcovul	140
Ocoluri către o concluzie	158
Recapitulare: dubla flacăra	185

PROLOG

Când începem să scriem o carte? Cât timp ne ia să o scriem? Întrebări ușoare în aparență, anevoioase în realitate. Dacă e să mă iau după elemente pur exterioare, am început aceste pagini în primele zile ale lui martie al acestui an și le-am terminat spre finele lunii aprilie – două luni. Dar adevărul este că le-am început încă din adolescență. Primele mele poezii au fost poezii de dragoste și, de atunci, această temă este constantă în lirica mea. Am fost în plus un cititor avid de tragedii și comedii, de romane și poeme de dragoste, de la poveștile din *O mie și una de nopți* la *Romeo și Julieta* sau *Mănăstirea din Parma*. Lecturile acestea mi-au alimentat meditațiile și mi-au iluminat experiențele. În 1960 am scris vreo cincizeci de pagini despre Sade, încercând să trasez granițele dintre sexualitatea animală, erotismul uman și domeniul mai restrâns al dragostei. Nu am fost pe de-a-ntregul mulțumit, dar acel eseu m-a ajutat să-mi dau seama de vastitatea temei. Prin 1965 eram în India; nopțile erau albastre și electrice, exact ca în poemul care cântă dragostea dintre Krishna și Radha. M-am îndrăgostit. Și am decis să scriu o cărticică despre dragoste în care, plecând de la legătura intimă dintre cele trei domenii – sex, erotism și dragoste –, să realizez o explorare a iubirii. Am început să fac însemnări. Dar a trebuit să mă opresc – obligații imediate m-au chemat, forțându-mă să amân proiectul. Am părăsit India și, după vreo zece ani, în

Statele Unite fiind, am scris un eseu despre Fourier în care reveneam asupra câtorva idei schițate în acele însemnări. Din nou însă alte preocupări și lucrări m-au oprit din drum. Proiectul meu se depărta tot mai mult. Nu-l puteam uita, dar nici nu mă simțeam în stare să-l duc la bun sfârșit.

Au trecut anii. Continuam să scriu poezii care, adesea, erau poezii de dragoste. Apăreau în ele, ca niște fraze muzicale recurente – dar și ca obsesii –, imagini care erau cristalizarea reflecțiilor mele. Unui cititor familiarizat oarecum cu poezia mea nu-i va fi greu să găsească punți și corespondențe cu paginile de față. Pentru mine, poezia și gândirea sunt un sistem de vase comunicante. Izvorul amândurora este viața mea – scriu despre ceea ce am trăit și trăiesc. A trăi înseamnă și a gândi și, câteodată, a trece granița în care viața și gândirea se contopesc – poezia. Între timp, hârtia pe care scrisesem însemnările din India s-a îngălbenit, unele pagini chiar s-au pierdut în atâtea mutări și călătorii. Am renunțat la ideea de a mai scrie cartea.

În decembrie anul trecut, în timp ce strângeam material pentru o culegere de eseuri (*Ideas y costumbres – Idei și obi-ceiuri*) mi-am amintit de acea carte de atâtea ori gândită și niciodată scrisă. Mai mult decât un simplu regret, am încercat un sentiment de rușine; nu era vorba de uitare, ci de o trădare. Am petrecut câteva nopți albe, ros de remușcări. Trebuia să revin asupra ideii și să o duc la bun sfârșit. Dar ceva mă oprea: oare nu era ridicol ca, spre capătul zilelor mele, să scriu o carte despre dragoste? Nu cumva era un rămas-bun, un testament? Am clătinat din cap și m-am gândit la Quevedo, care în locul meu ar fi folosit ocazia pentru a scrie un sonet satiric. Am încercat să mă gândesc la altele; degeaba – ideea cărții nu-mi dădea pace. Au trecut câteva săptămâni în îndoială. Deodată, într-o dimineață, m-am apucat să scriu mânat de un fel de veselă disperare. Pe măsură ce înaintam,

apăreau idei noi. Îmi propusesem să scriu un eseu de vreo sută de pagini, dar textul se tot lungea sub impulsul unei spontaneități imperioase, până când, la fel de brusc cum începuse, a încetat să mai curgă. M-am frecat la ochi – scrisesem o carte. Promisiunea fusese îndeplinită.

Această carte are o strânsă legătură cu un poem pe care l-am scris acum câțiva ani – *Carta de creencia* (*Scrisoare de acreditare*). Sintagma desemnează scrisoarea pe care o porți asupra ta pentru a fi crezut de persoane necunoscute – în cazul de față, majoritatea cititorilor mei. Poate fi interpretată și ca un document care conține o declarație de credință. Cel puțin, acesta e sensul pe care i-l dau eu. Nu e frumos să repeți un titlu; în plus, poate da naștere la confuzii. De aceea am preferat alt titlu, care chiar îmi place: *Dubla flacără*. După *Diccionario de Autoridades*, flacăra este „partea cea mai subtilă a focului, care se ridică și se înalță spre cer în formă de piramidă“. Focul original și primordial, sexualitatea, înalță flacăra roșie a erotismului, iar aceasta, la rândul ei, susține și înalță altă flacăra, albastră și tremurătoare – cea a dragostei. Erotism și dragoste – dubla flacăra a vieții.

Octavio Paz
Mexic, 4 mai 1993

REGATELE LUI PAN

Pentru mine, realitatea sensibilă a fost întotdeauna un izvor de surprize. Dar și de evidențe. Într-un articol din 1940 mă refeream la poezie ca la „mărturia simțurilor“. Mărturie veridică – imaginile ei sunt palpabile, vizibile și audibile. Sigur, poezia e făcută din cuvinte înlănțuite care ne trimit reflexe, scipiri și scânteieri – sunt realități, sau miraje? Rimbaud spunea: „*Et j'ai vu quelquefois ce que l'homme a cru voir*“*. Contopire între a vedea și a crede. În conjuncția acestor două cuvinte stă secretul poeziei și cel al mărturiilor ei: ceea ce ne arată poezia nu vedem cu ochii trupești, ci cu ochii spiritului. Poezia ne face să atingem impalpabilul și să ascultăm valurile tăcerii care acoperă un peisaj devastat de insomnie. Mărturia poetică ne descoperă o altă lume înăuntrul acestei lumi, o altă lume care este lumea aceasta. Fără a-și pierde puterile, simțurile devin slujitorii imaginației și ne fac să auzim inaudibilul și să vedem imperceptibilul. De altfel, nu la fel se întâmplă și în vis și în întâlnirea erotică? În vis, ca și în acuplare, îmbrățișăm fantasme. Perechea noastră are corp, față și nume, dar realitatea ei concretă, în momentul cel mai intens al îmbrățișării, se risipește într-o cascadă de senzații care, la rândul lor, se risipesc. Există o întrebare pe care și-o pun toți

---

* „Și am văzut adese tot ce crezut-a Omul că vede pe pământ“ (Arthur Rimbaud, *Scrieri alese*, trad. de Petre Solomon, Editura pentru Literatură Universală, București, 1968). (N. tr.)

îndrăgostiții, și în ea se condensează misterul erotic: cine ești? Întrebare fără răspuns... Simțurile sunt și nu sunt din această lume. Prin ele poezia aruncă o punte între *a vedea* și *a crede*. Pe această punte imaginația capătă trup, iar trupurile devin imagini.

Legătura dintre erotism și poezie este în așa fel încât se poate spune, fără prețiozitate, că primul este o poetică trupească, iar cea de-a doua este o erotică verbală. Ambele se constituie printr-o opoziție complementară. Limbajul – sunet care emite sensuri, semn material care denotă idei corporale – este capabil de a da nume celui mai trecător și evanescent lucru: senzației; la rândul său, erotismul nu este simplă sexualitate animalică; este ceremonie, reprezentare. Erotismul este sexualitate transfigurată – metaforă. Agentul care pune în mișcare atât actul erotic, cât și pe cel poetic este imaginația. Ea este forța care transfigurează sexul în ceremonie și rit, iar limbajul, în ritm și metaforă. Imaginea poetică e îmbrățișare a unor realități opuse, iar rima e copulație de sunete; poezia erotizează limbajul și lumea pentru că ea însăși, prin felul ei propriu de acțiune, este deja erotism. Tot așa, erotismul este o metaforă a sexualității animalice. Ce ne spune acea metaforă? Ca orice metaforă, ea desemnează ceva ce transcende realitatea care o generează, ceva nou și distinct față de termenii ce o compun. Când Góngora spune „purpură ninsă“, el inventează sau descoperă o realitate care, deși compusă din ambii termeni, nu e nici sânge, nici zăpadă. Același lucru se întâmplă cu erotismul – el exprimă sau, mai bine zis, *este* ceva diferit de simpla sexualitate.

Deși modurile de acuplare sunt numeroase, actul sexual exprimă mereu același lucru: reproducerea. Erotismul e sex în acțiune, dar, fie că o deviază, fie că o neagă, el suspendă finalitatea funcției sexuale. În cadrul sexualității, plăcerea servește procreării; în ritualurile erotice, plăcerea e un scop

în sine sau are scopuri diferite de cel al reproducerii. Sterilitatea nu este doar o notă frecventă a erotismului, ci și, în anumite ceremonialuri, chiar o condiție. Nu o dată vorbesc textele gnostice și tantrice despre sămânța reținută de către officiant sau lăsată să curgă pe altar. Pentru sexualitate, violența și agresiunea sunt componente necesarmente legate de copulare și deci de reproducere; pentru erotism, tendințele agresive se emancipează, adică nu mai servesc procreării, transformându-se în scopuri autonome. În concluzie, prin nenumăratele ei variațiuni, metafora sexuală spune întotdeauna *reproducere*, în timp ce metafora erotică, indiferentă la perpetuarea vieții, pune reproducerea între paranteze.

Legătura dintre poezie și limbaj seamănă cu cea dintre erotism și sexualitate. Și în poezie – cristalizare verbală – limbajul se îndepărtează de scopul său natural, comunicarea. O caracteristică esențială a limbajului este dispunerea lui lineară: cuvintele se înlanțuie unul după altul, în așa fel încât vorbirea poate fi comparată cu o apă curgătoare. În poezie, linia se răsuțește, se întoarce din drum, șerpuieste; linia dreaptă încetează de a mai fi arhetipul, cedează locul cercului și spiralei. Există un moment în care limbajul nu mai alunecă, ci, ca să spunem așa, se ridică și se leagănă deasupra hăului; există alt moment, în care nu mai curge, transformându-se într-un corp solid și transparent – cub, sferă, obelisc – înțepenit în mijlocul paginii. Semnificațiile îngheață sau se risipesc; în ambele cazuri, nu se lasă pătrunse. Cuvintele nu mai spun același lucru ca în proză; un poem nu vrea să spună ceva – vrea să fie. Așa cum erotismul pune între paranteze reproducerea, poezia pune între paranteze comunicarea.

Citind un poem ermetic ne întrebăm, perplexi: oare ce vrea să spună? Dacă citim o poezie mai simplă, perplexitatea dispare, dar nu și mirarea: limbajul acesta limpede – apă, aer – să fie oare același limbaj în care sunt scrise cărțile de

sociologie și ziarele? Dar, odată depășită mirarea – nu și încântarea –, descoperim că, de fapt, poemul ne propune un alt fel de comunicare, în care guvernează alte legi decât cele ale schimbului de știri sau de informații. Limbajul poemului este cel cotidian și, totodată, spune lucruri diferite de cele pe care le spunem cu toții. Așa se și explică teama și neîncrederea cu care au privit poezia mistică toate bisericile. Sfântul Ioan al Crucii nu voia să spună nimic care să se depărteze de învățăturile Bisericii; cu toate acestea, fără să vrea, poemele lui spuneau altceva. Și exemplele ar putea continua. Periculozitatea poeziei este inerentă exercițiului ei și e constantă în toate epocile și la toți poeții. Mereu această fisură între cuvântul folosit în scop social și cel folosit în scop poetic: poezia este *cealaltă* voce, așa cum spuneam într-o altă lucrare a mea. De aceea corespondența ei cu aspectele erotismului, negre și albe, de care vorbeam mai sus, este în același timp naturală și tulburătoare. Și poezia, și erotismul se nasc din simțuri, dar nu se și termină cu ele. În desfășurarea lor, inventează configurații imaginare – poeme și ceremonii.

Nu-mi propun să mă opresc asupra asemănarilor dintre poezie și erotism. Am mai avut ocazia să explorez această temă; acum am evocat-o doar ca introducere la un subiect distinct, deși intim legat de poezie: dragostea. De la bun început trebuie să distingem între dragostea propriu-zisă și erotism și sexualitate. Legătura dintre ele este atât de strânsă, încât sunt frecvent confundate. De exemplu, vorbind despre viața sexuală a lui Cutare, în realitate ne referim la viața lui erotică. Când Swann și Odette vorbesc despre „*faire catleya*“, nu se gândesc doar la copulație. Proust ne avertizează: „Felul acela special de a spune *a face dragoste* nu însemna pentru ei exact același lucru cu sinonimele sale“. Actul erotic se desprinde de actul sexual – e sex și e și altceva. În plus, cuvântul

talisman, *catleya*, avea un sens pentru Odette și altul pentru Swann: pentru ea însemna o anumită plăcere erotică cu o anumită persoană, pentru el era numele unui sentiment teribil și dureros – dragostea pe care o simțea pentru Odette. Confuzia nu trebuie să ne mire: sexul, erotismul și dragostea sunt aspecte ale aceluiași fenomen, manifestări a ceea ce numim viață. Cel mai vechi, cel mai vast și esențial este sexul. Este izvorul primordial. Erotismul și dragostea sunt forme derivate din instinctul sexual – cristalizări, sublimări, perversiuni și condensări care transformă sexualitatea și, de multe ori, o fac de nerecunoscut. Ca în cazul cercurilor concentrice, sexul este centrul și pivotul acestei geometrii pasionale.

Deși mai puțin complex, domeniul sexului este cel mai vast dintre toate trei. Dar, deși imens, este doar o provincie dintr-un regat mult mai mare: cel al materiei vii. La rândul ei, materia vie nu e decât o parcelă din univers. Nu știm sigur, dar e foarte probabil ca în alte sisteme solare din alte galaxii să existe planete cu o viață care să semene cu a noastră; dar, oricât de numeroase ar putea fi aceste planete, viața tot ar fi o părțică infimă din univers, o excepție, o singularitate. Așa cum îl concepe știința modernă și cum îi înțelegem noi, profanii, pe cosmologi și fizicieni, universul este un complex de galaxii în perpetuă expansiune. Lanț de excepții – legile care guvernează mișcarea universului macrofizic nu sunt, după cât se pare, aplicabile pe deplin universului particulelor elementare. În cadrul acestei mari diviziuni apare alta: cea a materiei vii. A doua lege a termodinamicii, tendința spre uniformitate și entropie cedează locul unui proces invers – individualizarea evolutivă și producerea neîncetată de specii noi și de organisme diferențiate. Se pare că săgeata biologiei a fost trasă în sens contrar celei a fizicii. Și aici apare altă excepție: celulele se multiplică prin muguri, spori sau alte modalități, adică prin partenogeneză sau autodiviziune, cu